

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
DİNİ QURUMLARLA İŞ ÜZRƏ DÖVLƏT KOMİTƏSİ**

AZƏRBAYCAN İLAHİYYAT İNSTİTUTU

“Heydər Əliyev və dini tolerantlıq”

mövzusunda

RESPUBLİKA ELMİ KONFRANSININ MATERİALLARI

BAKİ – 2024

Baş redaktor:
Dos. Aqil Şirinov

Redaktor:
Rəna Həsərova

Tərtibçilər:
Şahin Ələsgərov
Şəms Bağirova

Texniki redaktor:
Hilal Ağamoğlanov

**“Heydər Əliyev və dini tolerantlıq” mövzusunda
respublika elmi konfransının materialları**

ISBN: 978-9952-545-37-1

HEYDƏR ƏLİYEVİN FENOMENAL ŞƏXSİYYƏTİ VƏ MƏDƏNİ ABİDƏLƏRİN QORUNUB-SAXLANILMASINDA ROLU

f.f.d., dos. Ələddin Məlikov,

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası

Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun aparıcı elmi işçisi

aladdin.malikov@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5830-6764>

XÜLASƏ

Fenomenal şəxsiyyəti fərqləndirən əsas cəhət onun fərdi, ictimai və mədəni xüsusiyyətləridir. Şəxsiyyət bütün keyfiyyət və məziyyətləri ilə yanaşı, elitani təşkil edən digər şəxslərdən fərqlənməli və spesifik xarakterə malik olmalıdır. Ümummilli lider Heydər Əliyevin fenomenal şəxsiyyətinə gəldikdə isə bu xüsusiyyətlər kifayət qədər çox olduğundan, bu, məqalənin həcminə sığmır. Ulu Tanrı Heydər Əliyevə müdriklik, dahilik, qətiyyət, əyilməzlik, yenilməzlik, mübarizlik, alicənablıq, nadir iş qabiliyyəti, nətiqlik istedadı, özünün haqlı olduğuna əminlik, ətrafındakı adamların məziyyətlərini və imkanlarını müəyyənləşdirmək bacarığı, fenomenal və ensiklopedik yaddaş, universal bilik kimi bir çox xüsusiyyətlər bəxş etmişdir.

Heydər Əliyevin rəhbərlik etdiyi illər ərzində Azərbaycanda böyük abadlıq işləri görülmüş, müasir milli memarlığın görkəmli əsərləri sayılan, ölkəmizin sosial və mədəni həyatında mühüm əhəmiyyəti olan bir sıra memarlıq ansamblı, inzibati mərkəz, saray, institut, nəşriyyat, tədris korpusu, kompleks və özünün görkəmi ilə şəhərə rəvnəq verən neçə-neçə bina tikilib istifadəyə verilmişdir. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü sayəsində çox sayda memarlıq abidəsinin bərpası mümkün olmuşdur. O, Azərbaycan xalqının tarixi keçmişində, milli-mənəvi irsində, mədəniyyəti tarixində iz qoymuş böyük şəxsiyyətlərin abidəyə çevrilməsinin xalqın varlığına, duyğularının güclənməsinə son dərəcə müsbət təsir edəcəyini gözəl bilirdi.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, fenomenal, şəxsiyyət, mədəniyyət, abidələr.

THE PHENOMENAL PERSONALITY OF HEYDAR ALIYEV AND HIS ROLE IN THE PRESERVATION OF CULTURAL MONUMENTS

Assoc. Prof. Aladdin Malikov

ABSTRACT

The main aspect distinguishing a phenomenal personality is the individual, social, and cultural merits. Along with all the merits and virtues a personality should be different from others making up the elite and have a specificity. As for the phenomenal personality of National Leader Heydar Aliyev, since he has quite a lot of those merits, we will not be able to cover them all in this article. The Almighty endowed Heydar Aliyev with multiple qualities, such as wisdom, genius, determination, steadfastness, invincibility, fighting spirit, generosity, rare endurance, gift of oratory, self-righteousness, the ability to

see the merits and strength of people around him, phenomenal and encyclopedic memory, and wide knowledge.

During the years of Heydar Aliyev's leadership, significant landscaping works had been carried out in Azerbaijan, a number of architectural ensembles, administrative centers, palaces, institutes, publishing houses, educational buildings and complexes were built and commissioned, which are considered outstanding works of modern national architecture, important in the social and cultural life of our country, as well as many other buildings contributing to the splendor of the city. Precisely because of the initiative of Heydar Aliyev the restoration of many architectural monuments was possible. He knew that immortalization of the great personalities who made their contribution to the historical past, national and spiritual heritage, and cultural history of the Azerbaijani people in the monuments would have an exceptionally positive impact on the people and their feelings.

Keywords: *Heydar Aliyev, Phenomenal, Personality, Culture, Monuments*

ФЕНОМЕНАЛЬНАЯ ЛИЧНОСТЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА И ЕГО РОЛЬ В СОХРАНЕНИИ ПАМЯТНИКОВ КУЛЬТУРЫ

д.ф. по философии, доц. Аладдин Маликов

РЕЗЮМЕ

Основным аспектом, отличающим феноменальную личность, являются ее индивидуальные, социальные и культурные качества. Личность, наряду со всеми ее качествами и достоинствами, должна отличаться от других лиц, составляющих элиту, и иметь специфический характер. Что касается феноменальной личности общенационального лидера Гейдара Алиева, то, поскольку этих качеств у него достаточно много, мы не сможем охватить их все в данной статье. Всевышний наделил Гейдара Алиева многими качествами, такими как мудрость, гениальность, решительность, непоколебимость, непобедимость, боевой дух, великодушие, редкая выносливость, ораторский талант, уверенность в своей правоте, способность определять достоинства и возможности окружающих его людей, феноменальная и энциклопедическая память, универсальные знания.

За годы руководства Гейдара Алиева в Азербайджане были проведены существенные работы по благоустройству, построен и сдан в эксплуатацию ряд архитектурных ансамблей, административных центров, дворцов, институтов, издательств, учебных корпусов и комплексов, считающихся выдающимися произведениями современной национальной архитектуры, имеющих важное значение в социальной и культурной жизни нашей страны, а также множество других зданий, придающих городу его величие. Именно благодаря инициативе Гейдара Алиева стало возможным восстановление большого количества памятников архитектуры. Он прекрасно знал, что увековечивание в памятниках великих личностей, оставивших след в историческом прошлом, национально-духовном наследии, истории культуры азербайджанского народа, окажет исключительно положительное влияние на народ и его чувства.

Ключевые слова: *Гейдар Алиев, феноменальный, личность, культура, памятники.*

Giriş

“*Rəhbər və başçı: fərq nədir?*” məqaləsində çox doğru qeyd edilir ki, idarəçilik iki hissədə – idarəetmə və politoloji düşüncədə xülasə olur. Elə idarəçilər də var ki, həm idarəetməyə, həm də politoloji düşüncəyə malikdirlər. Bunlar hər bir idarəçinin göstəricisidir. Əgər idarəçinin potensialı, məharəti böyükdürsə, o, müxtəlif məsələləri həll edir. Siyasətçi ilə idarəçi arasında olan fərq də məhz budur. Mahir idarəçi üzərinə düşəni peşəkarlıqla yerinə yetirir; uzaqgörən siyasətçi isə işləri düzgün yerinə yetirir. Bu məsələ o qədər əhəmiyyətlidir ki, xalqların taleyini həll edir. Məhz bunu göstərmək və böyük işlər görmək üçün belə şəxsiyyətlər xüsusi zamanlarda zühur edir, öz xalqlarının istiqamətini dəyişib, ölkənin və xalqın mənafeyinə uyğun işlər görürlər. Professor S.Xəlilov doğru olaraq vurğulayır ki, bu növ şəxsiyyətlər özləri üçün məqsəd hazırlayır, onu icra etmək üçün qüdrətə nail olur və tarixdə dahiyənə izlər qoyurlar. Əksəriyyətin gördüyü, lakin heç də hamının eyni cür duya və dərk edə bilmədiyi ulu öndər Heydər Əliyev belə şəxsiyyətlərdən idi.

Afrikalıların belə bir deyimi var: “*Əgər görürsən ki, su təpə boyunca altdan yuxarı qalxır, deməli, kimsə xeyirxahlığa xeyirxahlıqla cavab vermişdir*”. Heydər Əliyev hazırkı qüdrətli və yeni Azərbaycanın memarı və əbədi Prezidenti olaraq, ölkəmizin gələcəyinə olan eşqini, sevgisini və zəkasını birləşdirərək, Azərbaycanı regionun qüdrətli qütblərindən birinə çevirdi. Ulu öndər Azərbaycanın güclü qütb olması üçün bütün maneələri bir-bir aradan qaldırdı. Respublikanı ifrata uğradan subyektiv idealizmdən xilas etdi. O, Azərbaycanı dünyanın qüdrətli qütbünə çevirmək üçün lazım olan potensialları bir-birinin ardınca hazırladı. Nəticəsi isə hazırkı qalib Azərbaycandır. Ümummilli Liderin gücü və qüvvəsi XX əsrin liderləri ilə müqayisədə, təqribən, misilsiz idi. O, bu nəticəyə çatmışdı ki, azərbaycanlıların varlı olmasından və dövlətin iqtisadi səhnədən tədrici şəkildə kənara çəkilməsindən başqa inkişaf yolu yoxdur.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin fenomenal şəxsiyyətinə gəldikdə isə bu xüsusiyyətlər kifayət qədər çox olduğundan, məqaləmizin həcminə sığmır.

Fenomenal şəxsiyyət

Ulu Tanrı Heydər Əliyevə müdriklik, dahilik, qətiyyət, əyilməzlik, yenilməzlik, mübarizlik, alimcənablıq, nadir iş qabiliyyəti, natiqlik istedadı, özünün haqlı olduğuna əminlik, ətrafındakı adamların məziyyətlərini və imkanlarını müəyyənləşdirmək bacarığı, fenomenal və ensiklopedik yaddaş, universal bilik kimi bir çox xüsusiyyətlər bəxş etmişdir. Müstəqil Azərbaycanın təməl daşını qranitdən yoğuran Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının milli sərvəti, onun qismətinə düşmüş Tanrı payıdır. Uzun illər keçəcək, lakin özünüdərk, özünəqayıdış və özünüifadə kimi milli və dini prosesləri sovet ideoloji sistemindən çox məharətlə xilas edən Heydər Əliyev bir şəxsiyyət kimi sirr olaraq qalacaqdır. Bu səbəbdən də Ulu Öndərin bir sıra keyfiyyətləri özündə ehtiva edən beş əsas xarakterik xüsusiyyətini müxtəsər şəkildə qeyd edirik:

1. Tədbirli olmaq. Ulu Öndərin tədbirli olması ilə əlaqədar çoxlu sayda nümunə vardır. Bu nümunələr həm strateji, həm də taktiki proseslərdə həddən ziyadə çoxdur. Burada yalnız bu faktla kifayətlənirik ki, Ulu Öndər hələ sovet dövründən azərbaycanlı kadrların hazırlanması, təşkilatlanması və formalaşması üçün çoxlu dərinməzmunlu işlər görmüşdür. Bilirsiniz, hər hansı bir prosesin formalaşması üçün iki əsas şərt lazımdır: tarixi şans və tarixi şəxsiyyət. Professor S.Xəlilov vurğulayır ki, sovet dövründən başlayaraq, tarixi şəxsiyyətimiz olsa da, tarixi şansımız yox idi. Qeyd etməliyəm ki, tarixi şans da

tarixi şəxsiyyət formalaşdırır. O dövrdə gedən bir çox proseslərə baxdıqda görürük ki, Ulu Öndər müstəqilliyin formalaşması üçün sanki zəmin yaradırmış. Sən demə, Heydər Əliyev dühası imkansızlıqda da imkan axtarırmış. Ümummilli Liderin “Mən o vaxt Azərbaycanın gələcəyi haqqında düşünürdüm” sözlərindən sonra bu düşüncəm daha da möhkəmləndi. Heydər Əliyev çox yaxşı bilirdi ki, dünya intellekt dünyasıdır və bu dünyada layiqli yer tutmağımızın yolu insan kapitalından keçir. Bunun üçün kadr hazırlamaq cizgilərini zərgər dəqiqliyi ilə hazırlamışdı. Sadəcə, bu faktı qeyd etmək dəhi şəxsiyyətin bu sahədə hansı həcmdə işlər apardığını anlamaq üçün yetərlidir.

Azərbaycandan xaricə göndərilən tələbələrin sayı ilə 1969-cu ildən öncə göndərilən tələbələrin sayını müqayisə etmək kifayətdir. Başqa bir nümunə isə budur ki, 1969-cu ildən öncə Azərbaycandan olan neçə-neçə yazıçı, musiqçi, alim, mütəfəkkir, rejissor, mədəniyyət xadimi və digər peşə sahibləri SSRİ-nin ali mükafatlarına layiq görülüb, 1969-cu ildən sonra isə neçəsi fəxri ada layiq görülüb. Bütün bunlar ulu öndər Heydər Əliyevin təqdim etmə bacarığı və uzaqgörənliyi sayəsində baş tutub.

2. Ulu Öndər görkəmli, fenomenal dövlət xadimidir. Tarix sübut edib ki, millətlərin tale məsələsi olan dövlət müstəqilliyini qoruyub-saxlamaq onu əldə etmək qədər çətinidir. Tanrı hər iki neməti Azərbaycan xalqına bəxş etmişdir. Xalq ilə xüsusi münasibətlərin subyekti olaraq şəxsiyyət kommunikativ funksiyanı da yerinə yetirir. Fenomenal şəxsiyyət bununla xalqın nəzərində hüquq və azadlıqlarını təmin edəcəyini, fərdi və siyasi məsuliyyətini və son nəticədə idarəçiliyin məcmu fəaliyyətini təcəssüm etdirir.

Heydər Əliyevin xarakterik xüsusiyyətlərindən biri də kommunikativlik bacarığıdır. Kommunikativ funksiya cəmiyyətdə Heydər Əliyevin apardığı ən vacib funksiyalardan biridir. Bunun məntiqi nəticəsində Ümummilli Liderin səfərbəredici funksiyası formalaşır. Heydər Əliyevin səfərbəredici funksiyası həm xalq arasında, həm də dövlətdə bu və ya digər konkret problemlərin həllində əhalinin səfərbər edilməsi qabiliyyətində özünü tamamilə təzahür etdirirdi. *“Mən həyatımda üç şeyə – Yaradanıma, zəhmətimə və bir də xalqıma arxalanmışam”*, – deyən, otuz ildən artıq müddət ərzində Azərbaycan məsuliyyətini öz çiyinlərində daşıyan, onu bir dövlət və millət kimi tarixin sınaqlarından çıxaran, hələ sağlığında ikən canlı əfsanəyə çevrilən Heydər Əliyev Azərbaycan xalqına Uca Yaradanın töhfəsidir.

3. İslahatçılıq xüsusiyyəti. Azərbaycan əgər regionun bütün siyasi, iqtisadi və mədəni məsələlərinin həllində əvəzolunmaz iştirakçı, əsas söz sahibidirsə, bunun təməlləri müasir Azərbaycan dövlətinin banisi Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə atılmışdır. Onun misilsiz idarəçilik qabiliyyəti, gərgin əməyi nəticəsində əldə olunmuş nailiyyətlər ölkənin davamlı və dinamik iqtisadiyyatının inkişafı üçün möhkəm zəmin yaradıb. Heydər Əliyevin dövlət quruculuğu strategiyasının ana xəttini təşkil edən cəmiyyətin demokratikləşdirilməsi prinsipi, artıq müstəqil Azərbaycan Respublikasını bütün dünyada tanıdıb. Heydər Əliyev o dövrdə prezident kimi fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən bəhs edərkən deyirdi ki, respublika iqtisadiyyatı, demək olar ki, tamamilə dağıdılıb, xalqın rifah halı aşağı düşüb: *“Lakin respublikanın böyük sosial-iqtisadi, elmi-texniki potensialı var. Azərbaycanın coğrafi-siyasi vəziyyəti, onun təbii sərvətləri, ... respublikanı bu ağır böhrandan çıxarmağa imkan verir. Digər tərəfdən, yeni islahatlar aparmaq yolu ilə bazar iqtisadiyyatına keçmək istiqamətində hərəkət etməliyik”*. Heydər Əliyev iqtisadi platformasında iqtisadi islahatlar dedikdə, Azərbaycan iqtisadiyyatını bazar iqtisadiyyatı yolu ilə aparmaq, özəl bölmənin fəaliyyətini genişləndirmək və özəlləşdirməni həyata keçirmək, sahibkarlığa, təşəbbüskarlığa geniş imkanlar yaratmaq, ölkə iqtisadiyyatını dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin iqtisadi sistemi əsasında qurmaq və dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya etməyi nəzərdə tuturdu.

4. Düşməni tanımaq və onunla mübarizə aparmaq üslubu. Heydər Əliyev zəngin siyasi və dövlətçilik təcrübəsi sayəsində düşməni vaxtında tanımış və ona qarşı addımlar atmağa başlamışdır.

Ermənilərin erməni xislətini ilk bilən, ona qarşı müdafiələr planı quran da məhz Ulu Öndərdir. Ümummilli Lider Azərbaycanı parçalanmaq və məhv olmaq təhlükəsindən məhz bu xüsusiyyətə əsasən xilas etdi. Heydər Əliyevin başçılığı ilə hazırlanmış yeni Konstitusiya demokratik əsaslarla addımlayan parlamentdə Azərbaycanın müasir tarixində tamamilə yenisəciyyətli bir mərhələnin başlanğıcı olmuşdur. Bu illər ərzində Heydər Əliyevin müdafiə sahəsinə olan geniş baxışı və düşmənin üzərində qələbə üçün atdığı təməl addımlar zamanla özünü göstərdi. O, bütün bunlar üçün lazım olan mühüm sənədləri hazırlamış və qəbul etmişdi. Respublikamızın hazırda ermənilərlə müqayisədə müxtəlif beynəlxalq tribunallarda haqlı çıxmasının əsası o dövrdə atılmışdır. Fikrimcə, Heydər Əliyevin düşmənlə mübarizə aparmaq üslubu hər şeydən öncə tədqiq olunmalı və öyrənilməlidir. Ulu Öndər ilk olaraq atəşkəsi bərpa etmiş, sonra bütün imkanları iqtisadiyyatın dirçəlməsinə yönəltdirmiş və daha sonra siyasi müstəvidə addımlar atmağa başlamışdır.

5. Tənqiddə açıq olması. Fenomenal şəxsiyyət olmaq xalq və ziyalılar tərəfindən tənqidsiz qəbul edilmək və ya cəmiyyətdə böyük nüfuza malik ola-ola heç bir tənqid edilməmək demək deyildir. Zətən, lider olmaq düz və əyrini tam şəkildə bilmək və öyrənməkdən keçir. Heydər Əliyevin şəxsiyyəti, müsbət mənada birmənalı qarşılanmağı, şəxsi keyfiyyətləri və siyasət Olimpində mövcudluğundan asılı olmaya-raq, həmişə məqbul hesab edilməsi ona tənqidləri görməzdən gəlmək xisləti verməmişdi. Heç təsadüfi deyildir ki, xalqımız Heydər Əliyev dühasında fenomenal şəxsiyyətə xas olan bütün yüksək məziyyətləri görürdü. Bu səbəbdən, ona “Ümummilli Lider” titulu vermişdilər. Digər tərəfdən, Heydər Əliyev şəxsiyyətinin nəhəngliyi və təkrarolunmazlığı onda idi ki, dövrün gündəlik tənqidi mətbuatını oxuyur və tənqidlərə xüsusi diqqət ayırırdı. Təbii ki, belə dahi şəxsiyyət bu tənqidlərin hansı niyyət və məramla yazıldığını çox yaxşı bilirdi. Məsələn tənqidlərin doğru və ya yanlış olmasında da deyil. Əsas mövzu Heydər Əliyev dühasının bu tənqidləri oxuması, eşitməsi və diqqətə almasıdır. Lider olmağın əsas xüsusiyyətlərindən ən barizi də məhz budur. Tənqidlərdən nəticə çıxarmaq hər kəsə nəsis olmur. Heydər Əliyev dühası istənilən tənqiddə açıq və onu təmkinlə dinləməyi bacaran şəxsiyyətlərdən idi. Məhz bu xüsusiyyət sayəsində, xalq və idarəçilik vəhdətini güclü təcrübə və iradəsi ilə yüksək müstəvidə birləşdirmişdi.

Heydər Əliyev böyük fenomenal şəxsiyyət olmaqla yanaşı, dövrünün böyük alimi, mütəfəkkiri, habelə böyük ədəbiyyat və incəsənət bilicisi idi. O, həm qədim, həm də müasir tariximizi, az qala, əzbər bilirdi. Özü də təkcə mülki tarixi deyil, siyasi, iqtisadiyyat, mədəniyyət tarixini və milli-mənəvi dəyərlərimizi Heydər Əliyev qədər heç kim dərindən mənimsəməmişdi.

Mədəniyyət abidələrinin qorunub-saxlanması

Heydər Əliyevin rəhbərlik etdiyi illər ərzində Bakıda böyük abadlıq işləri görülmüş, müasir milli memarlığın görkəmli əsərləri sayılan, Azərbaycanın sosial və mədəni həyatında əhəmiyyəti olan bir sıra memarlıq ansamblı, inzibati mərkəz, saray, institut, nəşriyyat, tədris korpusu, kompleks və özünün görkəmi ilə şəhərə rəvnəq verən neçə-neçə bina tikilib istifadəyə verilmişdir. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü sayəsində çox sayda memarlıq abidəsinin bərpası mümkün olmuşdur. O, Azərbaycan xalqının tarixi keçmişində, mənəvi mədəniyyəti tarixində iz qoymuş böyük şəxsiyyətlərin abidəyə çevrilməsinin xalqın milli varlığına, milli duyğularının güclənməsinə son dərəcə müsbət təsir edəcəyini gözəl bilirdi. Heydər Əliyevin mədəniyyətimizə, tariximizə dərin ehtiram nümayiş etdirərək göstərdiyi qayğı sayəsində Bakının ən görkəmli yerlərində xalqımızın milli varlığının daşıyıcısı olan Füzuli, Nəsimi, N.Nərimanov, C.Cabbarlı, S.Vurğun kimi böyük şəxsiyyətlərin əzəmətli heykəlləri ucaldılmış, məşhur tarixi və ədəbi simaların hər biri üçün sanballı mədəniyyət mərkəzinə çevrilən ev-muzeyləri yaradılmışdır. Onun rəhbərliyi dövründə klassik mədəniyyət irsinə münasibətdə də aydın, obyektiv mövqe nümayiş etdirilmişdir.

Heydər Əliyev respublikaya rəhbərlik etməyə başladığı ilk gündən Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli şəxsiyyətlərinin, o cümlədən böyük filosofların, şair və ədiblərin yubileylərinin müntəzəm surətdə qeyd olunması ənənə halını almış, bu da Azərbaycan xalqının ümummilli problemləri ilə sıx bağlı olub, milli ruhun, milli özünüdərkini yüksəlişi, xalqın tarixi yaddaşının özünə qaytarılması və müstəqil dövlətçilik ideyalarının gerçəkləşməsi üçün zəmin yaratmışdır. Hələ SSRİ dövründə Azərbaycan mədəniyyətinin ümum-İttifaq miqyasında ön mövqelərə çıxması, elmi, ədəbi, mədəni abidələrin planlı tədqiqi və nəşri Heydər Əliyevin *azərbaycançılıq fəlsəfəsi*nin məhsulu idi. Mədəniyyətin inkişafına dair onun imzası və əməyi ilə gerçəkləşən bəzi faktları qeyd edirik:

Heydər Əliyev Azərbaycanın milli-mədəni irsinə və aliminə də sahib çıxır, onları təbliğ və təqdim etməyi özünə vəzifə bilirdi. Nəsirəddin Tusi Heydər Əliyevin nadir Azərbaycan dahilərindən biri hesab etdiyi alim-mütəfəkkir idi. Heydər Əliyev N.Tusi haqqında ən müxtəlif məqamlarda çox maraqlı fikirlər söyləmiş, onun Azərbaycan elmində, Şərq düşüncəsində və dünya elm tarixindəki mövqeyini dəfələrlə yüksək qiymətləndirmişdir. 2001-ci ildə dahi Azərbaycan alimi və mütəfəkkiri N.Tusinin anadan olmasının 800 illiyi tamam olurdu. O, bu əlamətdar münasibətlə, 800 illik yubileyin hazırlanması və təntənəli keçirilməsi haqqında fərman imzalamış, Dövlət Komissiyası yaratmış və özü birbaşa həmin komissiyanın sədri kimi çox məsuliyyətli və şərəfli vəzifəni üzərinə götürmüşdü. Bu yubileyin dünya miqyasında keçirilməsi barədə UNESCO-nun qərar qəbul edilməsində önəmli rol oynamışdı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin imzaladığı Fərmanda Nəsirəddin Tusi haqqında belə qeyd olunurdu:

“Nəsirəddin Tusi özündən sonra olduqca böyük elmi irs qoyub getmişdir. Onun əsərləri dünya xalqlarının bir çox dillərinə tərcümə edilərək dəfələrlə çap olunmuş, neçə-neçə alimlər nəslinin yetişməsində müstəsna rol oynamışdır. Təəssüflə qeyd edilməlidir ki, Nəsirəddin Tusinin çoxsahəli yaradıcılığı ölkəmizdə hələ lazımi səviyyədə tədqiq olunmamışdır. Mütəfəkkir alimin irsinin dərindən öyrənilməsi Azərbaycan elmi qarşısında duran vacib məsələlərdəndir” (Əliyev, Heydər. 13 iyun 2000-ci il).

Zəmanəsinin qüdrətli dövlətlərindən olan SSRİ-də dahi Füzuli haqqında tədqiqatlar, əsasən, Azərbaycanda aparılmışdır. Füzulinin 500 illiyi münasibətilə 1996-cı ildə keçirilmiş beynəlxalq simpozium da Azərbaycanın elmi-ədəbi həyatı üçün əlamətdar olmuşdur. Simpoziumun plenar iclasında və bölmələrində dünya füzulişünaslığının 32 ölkədə fəaliyyət göstərən 70 nümayəndəsi məruzə ilə çıxış etmişdir. Füzulinin 500 illik tədbirlərinin miqyası isə çox geniş olub, Türkiyənin Ankara və İstanbul, Rusiyanın Moskva və Sankt-Peterburq, İranın Tehran və Təbriz, İraqın Bağdad, Kərbəla, Kərkük şəhərlərini əhatə etmiş, Parisdə UNESCO-nun Baş Qərargahında, Tiflisdə, Daşkənddə, Dərbənddə, Mahaçqalada və onlarca digər məntəqələrdə geniş qeyd olunmuş, bu tədbirlərin hər birində müstəqil Azərbaycan Respublikasını təmsil edən nümayəndə heyətləri iştirak etmişlər. Füzulinin xatirəsi bir sıra beynəlxalq forumların, o cümlədən türk dünyası yazıçılarının III qurultayının, “Türksoy” təşkilatının VIII toplantısının, eləcə də Bakıda keçirilmiş beynəlxalq simpoziumun diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu tədbirdə füzulişünaslıq elminin bütöv bir əsr ərzində (XIX əsrin sonlarından XX əsrin 90-cı illərinədək) əldə etdiyi nailiyyətlər öz elmi yekunlarını tapmış, dahi sənətkarın parlaq irsinin XXI əsrdə tədqiqinə dair konkret istiqamətlər müəyyən edilmişdir.

Heydər Əliyev 1994-cü ildə M.Füzulinin 500 illik yubileyini keçirmək haqqında qərar qəbul etmək ərafəsində bu böyük tədbirin tarixi məna və əhəmiyyəti barədə düşünmüşdü. Heydər Əliyev müdrik siyasətçi və dövlət xadimi kimi gələcəyi görür, tarixin bu keçid dövründə – mədəniyyətin və mədəniyyətin müəyyən dərəcədə sıxıntılara məruz qaldığı vaxtda belə, bir yubileyin təşkilini insanların batini həyatını, zənginləşdirəcəyini anlayırdı. Yubileyin keçirilməsi bir tərəfdən, yubilyarın xalq və dünya qarşısında

xidmətlərini daha təbliğ və nümayiş etdirmək, digər tərəfdən, müasir nəslin ona bəslədiyi ehtiramı bildirmək idi.

Məhəmməd Füzuli kimi şəxsiyyəti olan xalq fəxr edə bilər. Həqiqətən də dünya birliyində, dünya xalqları arasında tariximizi, mədəniyyətimizi, milli ənənələrimizi təbliğ etmək, yaymaq üçün belə yubileylər həmişə böyük bir fürsətdir. Əvvəla, Füzuli özünün yaradıcılığına, ədəbi, elmi və fəlsəfi irsinə görə buna layiqdir və Azərbaycan xalqının çağdaş nəsli ona öz minnətdarlığını bildirməlidir. İkincisi, bu yubileyi keçirərkən, xalqımızın özünü daha dərinlən tanımasını təmin etməli idik. Xalq gərək daim öz kökünü xatırlasın, tarixini öyrənsin, milli mədəniyyətindən, elmindən heç vaxt ayrılmasın. Beləliklə, Heydər Əliyev dövlət yubiley komissiyasının üzvləri elmi müəssisələr, yaradıcılıq təşkilatları, Mədəniyyət Nazirliyi, Xarici İşlər Nazirliyi və yerli icra orqanları qarşısında vəzifələr qoyur və bu tədbirlər vasitəsilə Azərbaycan xalqını dünyaya daha yaxından tanıtdığı onlardan tələb edirdi. Qoy dünya bilsin ki, xalqımızın çoxəsrlik, zəngin və tarixi mədəniyyəti var. Azərbaycanın bugünkü mədəniyyəti dahi şəxsiyyətlərimizin yaratdığı və əsrlərdən-əslərə keçən mədəniyyətimizə əsaslanır. Bu, həmçinin düşmən qüvvələrin, guya, Azərbaycan xalqının zəngin tarixinin və kökünün olmadığını daim sübut etmək söyləri ilə mübarizə aparmaq üçün lazım idi. Şübhəsiz, bi iddialar cəfəngiyatdır. Xalqımıza düşmən olan, respublikamızı parçalamaq və onun ərazisini, müstəqilliyimizi qəsd etmək istəyən dairələr, qüvvələr, bəzən də millətlər əvvəllər olduğu kimi, bu gün də guya Azərbaycan xalqının tarixi köklərə malik olmadığını iddia etməyə cəhd göstərirlər.

Heydər Əliyevin böyük şair və ədib Füzuli haqqında qənaətləri 1996-cı il noyabrın 8-də “Füzuli-500” yubileyinin Bakıda keçirilmiş təntənəli zirvə tədbirindəki nitqində öz əksini tapmışdır. O, öz nitqində Füzuli sənətinin fəlsəfi mahiyyəti üzərində geniş dayanır və şairin poetik irsində fəlsəfənin bir çox sahəsində öz əksini və maraqlı şərhini tapdığını göstərirdi. Füzuli özünəqədərki dövrün Şərq və Qərb fəlsəfi qənaətlərini dərinlən öyrənib öz əsərlərində ümumiləşdirmiş, bu zəmində də zamanəsinin fəlsəfi fikrinin zirvəsinə yüksəlmişdir. Heydər Əliyev Füzuli yaradıcılığının mahiyyətini onun insani münasibətləri – sevgi, sədaqət və etibar, Vətən məhəbbətini, valideynə yorulmadan ehtiramı yüksək bədii səviyyədə tərənnüm və təcəssüm etməsində görürdü. O, belə hesab edirdi ki, bir sıra əsərlərini fars və ərəb dillərində yazmış şairin bizim üçün ən əhəmiyyətli xidməti poetik irsinin həcmcə ən böyük hissəsini türk dilində, doğma Azərbaycan dilində yazmasıdır. Türkcə “Divan”ı və “Leyli və Məcnun” məsnəvisi ilə Füzuli Ana dilimizə yeni pərvəriş vermiş, Azərbaycan şeir dilini uca zirvələrə qaldırmışdır.

Füzuli irsinin Azərbaycan mənəviyyəti ilə üzvi surətdə qaynayıb-qarışdığından bəhs edən Heydər Əliyev çox maraqlı bir bədii müqayisədən istifadə edərək göstərirdi ki, ölməz şair əsərləri ilə özünə vüqarlı bir heykəl ucaltmışdır. Bu abidə 500 ildir ki, hər bir azərbaycanlının, hər bir türkün qəlbindədir. Bu yenilməz mənəvi abidə bütün fırtınalardan, zəlzələlərdən keçərək yaşayır, gündən-günə yüksələrək insanların mənəviyyət aləmində yeni zirvələr fəth edir.

Füzuli yaradıcılığının əbədiyaşar keyfiyyətini şərh edən Heydər Əliyev onun haqlı olaraq müasir dünyamızla üzvi əlaqələrini açıqlayır. “Füzuli-500” tədbirinin xalqımızın mənəvi həyatını daha da zənginləşdirdiyini, vətəndaşları ruhlandırtdığını, onları Vətənə, torpağa sədaqət ruhunda tərbiyələndirdiyini göstərir və *“Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünü bərpa etmək, işğal olunmuş torpaqları azad etmək üçün hamımızı səfərbər edir. Biz bu gün də, gələcəkdə də öz həyatımızda, öz işimizdə M.Füzulinin yaratdığı mənəvi dəyərlərdən istifadə edərək xalqımızı xoşbəxt gələcəyə aparacağıq”*, – (Heydər Əliyev; Tərt.: V.Quliyev. 1999. s.386) deyərək qeyd edirdi.

Heydər Əliyevin böyük şair haqqında mülahizələri arasında beynəlxalq münasibətlər baxımından əhəmiyyət kəsb edən məqamlar da çox idi. İlk dəfə məhz Heydər Əliyev dövlətlərarası münasibətlər müstəvisində çox vacib tezis irəli sürərək, ciddi arqumentlərlə Füzulinin keçmişdə də türkləri birləşdirən bir şəxsiyyət olduğunu əsaslandırmışdır. Türk dünyası XX əsrdə parçalanmış olduğu bir halda, türk dünyasına mənsub ölkələrin, demək olar ki, tam əksəriyyətinin (Türkiyədən başqa) onların həyatına, tarixinə, adət-ənənəsinə uyğun olmayan rejimlər içərisində yaşadığı vaxtda Füzuli bizi yaşadaraq, bu günlərə gətirib çıxarmışdır. Heydər Əliyev iftixar duyğusu ilə deyirdi ki, bu gün biz həm Azərbaycanda, həm Füzulinin doğulduğu yerdə – Bağdadda, həm də Ankarada Füzulinin 500 illiyini qeyd edərkən, artıq keçmişdəki kimi parçalanmış vəziyyətdə deyilik. İndi böyük Türkiyə Cümhuriyyəti ilə yanaşı, digər türk cümhuriyyətləri də vüqarla dayanmışdır. Ay-ulduzlu Türkiyə bayrağının yanında indi, artıq beş müstəqil türk cümhuriyyətinin də bayraqları dalğalanır. Bunlardan biri də Azərbaycan bayrağıdır. Tamamilə təbiidir ki, Məhəmməd Füzulinin 500 illik yubileyi ilə bağlı öncədən xüsusi sərəştə ilə planlaşdırılıb həyata keçirilən tədbirlər də Azərbaycan mənəviyyatında parlaq iz qoymuşdur.

Bu münasibətlə dahi sənətkarın əsərləri yüksək səviyyədə yenidən nəşr edilmiş, alimlərin Füzulinin həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş yeni tədqiqatları işıq üzü görmüş, yubiley münasibətilə Azərbaycanın bütün bölgələrində, həmçinin Ankarada, İstanbulda, Tehrandə, Təbrizdə, Bağdadda, Kərkükdə, Parisdə, Moskvada, Pekində yığıncaqlar, elmi sessiyalar, beynəlxalq simpoziumlar keçirilmiş, “Füzuli-500” mövzusunda sərgi təşkil olunmuşdur. Nəhayət, Bakıda, Respublika sarayında dünyamiqyaslı təntənəli zirvə tədbiri keçirilmiş, regionun bəzi dövlət başçıları da sanballı nümayəndə heyətləri ilə birlikdə həmin tədbirə qatılmışlar. Bu münasibətlə işıq üzü görmüş Füzuli külliyyatını xüsusi qeyd etmək lazımdır. Şairin elm aləminə məlum olan istisnasız olaraq bütün əsərləri ilk dəfə 6 cild həcmində kütləvi tirajla nəşr edilmişdir. Akademik Həmid Araslının, professor Həmid Məmmədzadənin elmi-tənqidi mətni əsasında işıq üzü görmüş bu altıcildlik Füzuli əsərləri ilk və ən mükəmməl akademik nəşr kimi ədəbiyyatşünaslıq elminin tarixində həqiqətən əlamətdar hadisədir. Azadə Rüstəmin “Mütəfəkkir Mövlana Füzuli”, Sabir Əliyevin “Füzulinin nəzəri-bədii düşüncələri”, Vəcihə Feyzullazadənin “Füzulinin ömür yolu”, Ayaz Vəfalının “Füzuli xəlqiliyi”, Lalə Əlizadənin “Füzulinin gizli sözü”, Leyli Əliyevanın “Füzuli ingilis şərqşünaslığında” monoqrafiyalarında, habelə M.F.Körpülüzadə, Həmid Araslı, Mir Cəlal Paşayev, Məmməd Cəfər Cəfərov kimi görkəmli füzulişünasların yenidən çap olunmuş tədqiqatlarında dahi şairin bütün zamanlar üçün qiymətli olan irsi ən müxtəlif istiqamətlərdə araşdırılmışdır. “Füzuli əsərlərinin izahlı lüğəti”ndə şairin poetik əsərlərində işlətdiyi bütün sözlər əhatə olunmuşdur. Ayrı-ayrı yuvacıqlar kimi təqdim edilən mikroməqalələrdə hər bir sözün Füzuli dilindəki əlvan səciyyəvi mənaları üzə çıxarılmışdır. Şairin poetik təxəyyülünün və sənətkar istedadının təcəssümü olan sözlər və sözə ekvivalent olan söz birləşmələri və tərkibləri bu lüğətdə özünün mötəbər şərhini tapmışdır.

Milli-mənəvi dəyərlərin və adət-ənənələrin qorunub-saxlanması

Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlər və adət-ənənələrin qorunub-saxlanmasına xüsusi diqqətlə yanaşırdı. Akademik Bəkir Nəbiyev özünün “Heydər Əliyev haqqında etüdlər” əsərində birbaşa Heydər Əliyevdən nəql edir ki, 1994-cü ildə Məkkə ziyarətinə gedərkən belə demişdir: *“Anası İzzət xanım onun həyatının ən əlamətdar məqamları ərəfəsində ona Allah kəlamı ilə xeyir-dua verər və evdən çıxanda onu Quran altından keçirərmiş...”* (Nəbiyev, Bəkir. 2007, səh 11). Bütün bunların nəticəsi kimi, Heydər Əliyev 2002-ci ildə Bibiheybət ziyarətəgahındakı çıxışında İslam və Aşura haqqında dərinmənalı nitq

söyləmişdir: *“Biz bundan sonra da Qurani-Şərifin, Həzrət Məhəmməd (s) peyğəmbərin qoyduğu yol ilə gedəcək və haqq-ədalət və Vətən yolunda şəhid olmuş Həzrət İmam Hüseynin (ə) və onun bütün silahdaşlarının qəhrəmanlığını, şəhidliyini heç vaxt unutmayacağıq”* (Heydər Əliyevin 2002-ci ildə Bibiheybətdəki çıxışından). Heydər Əliyev Aşura və bu növ mərasimlərin keçirilməsini İslam dininə ehtiram nümunəsi, milli-mənəvi dəyərlərin və adət-ənənələrin qorunub-saxlanması olduğunu ifadə edir və bunun, sanki gələcək Vətən müharibəsi üçün müqəddəs məqam olduğunu göstərirdi. Göründüyü kimi, Heydər Əliyev öz fikirlərini milli-mənəvi dəyərlər kontekstində gözəl şəkildə bəyan etmişdir. Sadəcə, bu fikrə nəzər salmaqla Heydər Əliyevin bu barədə uca və ali bir fikrə sahib olduğunu görmək mümkündür.

“Kitabi-Dədə Qorqud”un müqəddiməsində deyilir:

“Məhəmməd peyğəmbərin zamanına yaxın Bayat boyunda Qorqud ata deyilən bir kişi vardı. O kişi... nə deyirdisə olurdu. Gələcəkdən qərribə xəbərlər söyləyirdi. Allah onun könlünə ilham vermişdi. Qorqud ata Oğuz xalqının çətin işlərini həll edərdi... O, nə buyursa, qəbul edərdilər. Onun sözünü tutub gedərdilər” (transliteriya və qeydlər: Məlikov, Ə. 2020. s.19-20).

Bunları oxuyanda və ümummillə lider Heydər Əliyevin tərcümeyi-halının zəngin faktları və xalq qarşısında tarixi xidmətləri ilə müqayisə edəndə görürük ki, bu müqayisədə, demək olar ki, çox şey üst-üstə düşür. İllərləncə müstəqil Azərbaycanın bugünü barədə nəhəng Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft boru kəməri, onun iqtisadiyyatımızın inkişafında əvəzedilməz rolu və yaxud “Biz doğma Qarabağa qayıdacağıq” və Qarabağın azad edilməsi haqqında deyilənlərin hamısı gerçək olmadımı?

Heydər Əliyev deyirdi ki, qəhrəmanlıq eposu olan “Kitabi-Dədə Qorqud” bir cəngavərin, bir igidin deyil, bütöv bir xalqın qəhrəmanlığını özündə toplayan bir əsərdir. Onun ən böyük ideyası baş sərkərdədən tutmuş, böyükdən-kiçiyə kimi bütün qəhrəmanlarının doğma torpaqları qorumaq uğrunda canlarından keçməyə daim hazır olduğunu göstərməkdir. Ölkəmizin yaşadığı hazırkı mərhələdə xalqımızın qarşısında duran ən ümdə problemlərin həlli, o cümlədən respublikamızın suverenliyinin və müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi, ərazi bütövlüyünün qorunması baxımından Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının bu qəhrəmanlıq ideologiyasından faydalanmasına Heydər Əliyev çox böyük əhəmiyyət verirdi. O, bu mülahizələri ilə Vətən övladlarını erməni təcavüzkarları tərəfindən işğal olunmuş torpaqları qaytarmaq üçün yurd təəssübkeşliyinə, doğma Qarabağ uğrunda mübarizəyə, oğuz igidləri kimi qələbə çalmağa, lazım gələrsə, bu yolda canlarından keçməyə hazır olmağa təşviq edirdi. Təbiidir ki, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının 1300 illik yubileyi Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü və böyük səyi ilə həyata keçirilmiş və Azərbaycan ədəbiyyatı, elmi və mədəniyyəti sahəsində mühüm və əlamətdar bir hadisə kimi tarixə düşmüşdür. Akademik Nizami Cəfərov bu barədə ümumi qənaətinə belə ifadə etmişdir: “Müəllifi Azərbaycan xalqının özünün olduğu belə bir eposun yubileyinin keçirilməsi milli ideologiyının həqiqi təntənəsi oldu” (Nəbiyev, Bəkir. 2007. səh 33). Ədalət naminə etiraf etmək lazımdır ki, “Kitabi-Dədə Qorqud”la bağlı görülən tədbirlərə ən düzgün, əsaslandırılmış qiyməti də o zaman Heydər Əliyev özü vermişdi. Dastanın yubileyi münasibətilə 9 aprel 2000-ci ildə Bakıda keçirilən zirvə toplantısındakı nitqində Heydər Əliyev deyirdi:

“... Azərbaycanda “Kitabi-Dədə Qorqud” irsinin öyrənilməsi, tədqiq edilməsi, təbliğ olunması sahəsində böyük işlər görülmüş və bunlar «Kitabi-Dədə Qorqud»u bizim xalqımıza, türk dünyasına, türkdilli xalqlara yenidən tanıtmış və onun nə qədər zəngin sərvət olduğunu bütün dünyaya nümayiş etdirmişdir” (11 aprel 2000-ci il, “Azərbaycan” qəzeti).

Nəticədə, Prezident Fərmanı əsasında çox geniş miqyasda “Kitabi-Dədə Qorqud”a dair araşdırmalar öz səmərəsini vermiş və bu fərman, sanki təkan rolunu oynamışdır.

Heydər Əliyev filosof təfəkkürlü böyük şair və dramaturq Hüseyn Cavidə də çox hörmət bəsləmiş və öz nitqlərində, imzası ilə təsdiq olunmuş qərar və sərəncamlarda onun ölməz ədəbi irsini müxtəlif yönərdən böyük məharətlə təhlil etmişdir. Cavidşünaslığın vacib problemlərini araşdırırlar zaman keçdikcə Heydər Əliyevin bu mülahizələrinə dəfələrlə müraciət edərək, onlardan faydalanacaqlar. Hüseyn Cavidin xatirəsinin əbədləşdirilməsi sahəsində Heydər Əliyevin cəsarətlə irəli sürüb, böyük əzmkarlıq və müdrik ardıcılıqla həyata keçirdiyi təşəbbüs tarixboyu xalqın milli-mənəvi dəyərləri və adət-ənənələrinin qorunub-saxlanması zəminində həmişə yaşayacaq, həm böyük sənətkar Hüseyn Cavid, həm də ulu öndər Heydər Əliyevi şərəfləndirəcəkdir. Heydər Əliyevin nəzərində H.Cavid Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətinin inkişafında misilsiz xidmətlər göstərmiş dahi bir sima olmuşdur. Ümummilli Lider iftixar duyğusu ilə etiraf edirdi: *“H.Cavidin yaratdığı əsərlər Azərbaycan xalqının milli sərvətidir. Onlar bu gün üçün, gələcək nəsillər üçün dərs kitabıdır”*. Heydər Əliyev bu ölməz sənətkarın bütün yaradıcılığının Azərbaycan xalqını milli azadlığa və müstəqilliyə çağırdığını onun ibrətamiz həyat yolundan və dərinlən bələd olduğu əsərlərindən gətirdiyi nümunələrlə əsaslandırır. Ədib həmişə öz iradəsi ilə yaşamış, öz xalqına sadıq olmuşdur, xalqını həddindən artıq sevmiş və ona yetərinə xidmət etmişdir. Bütün bu deyilənlərə əsasən Heydər Əliyev kimi əsl vətənpərvər bir Azərbaycan rəhbəri, hətta ölkəmiz Sovet İttifaqının tərkibində olduğu dövrdə də 1930-cu illər repressiyasında olmanın əzab və işgəncələrə məruz qalmış H.Cavidin qərib məzarının uzaq Sibirdə onminlərlə günahsız və kimsəsiz əzabkeşin məzarı kimi baxımsız qalması ilə barışa bilmirdi. Buna görə Ümummilli Lider 1982-ci ildə o zaman üçün bütün SSRİ-də analoqu olmayan böyük iradə və məsuliyyət tələb edən tarixi bir qərar qəbul edir. H.Cavidin cənazəsi “Sibir mədənləri dərinliyindəki” katorqa məzarlığından Azərbaycana gətirildi və Naxçıvanda, vaxtilə Cavidlərin məskun olduğu ata-baba mənzilinin, təqribən, 100 addımlığında torpağa tapşırıldı. On beş il sonra H.Cavidin məqbərəsinin təntənəli açılış mərasimində Heydər Əliyev dahi sənətkarın cənazəsini uzaq Sibirdən Azərbaycana gətirməyin heç də asan başa gəlmədiyini kövrələrək belə xatırlamışdı:

“Bu, böyük iradə, cəsarət tələb edirdi. Ancaq xalqımıza, millətimizə, tariximizə, mədəniyyətimizə, ədəbiyyatımıza, mənəviyyatımıza olan sədaqət mənə belə bir cəsarət göstərməyə imkan verdi. Mən bunu etdim...” (Heydər Əliyevin 29 oktyabr 1996-cı ildəki nitqindən).

Bu gün H.Cavidin həm də böyük bir memarlıq sənəti nümunəsi olan məqbərəsi təkcə onun həmvətənlərinin deyil, xarici ölkələrdən, o cümlədən Türkiyədən və Yaxın Şərqdən gələn saysız-hesabsız ədəbiyyatsevərlərin ziyarətgahına çevrilmişdir.

Nəticə

Yekun olaraq qeyd etmək yerinə düşər ki, adətən, mürəkkəb zaman kəsiyində hər hansı bir məsələni qiymətləndirmək çətin olur. Zaman keçdikdən sonra, onları obyektiv dəyərləndirmək mümkündür. Biz hazırda elə bir zamanda yaşayırıq ki, həm o dövrü görmüşük, həm də o dövrdə yaşayırıq. Fikrimcə, zaman keçdikcə daha aydın görünəcək ki, müstəqilliyin ilk dövründən başlayaraq tərəqqini addım-addım keçən respublikamızda Heydər Əliyev şəxsiyyətinin müstəsna rolunu heç bir başqa amillə müqayisə etmək doğru olmayacaqdır. Bu səbəbdən, yazını Ulu Öndərin fikri ilə yekunlaşdırıram: “Tarix hər şeyi öz yerinə qoyur”.

ƏDƏBİYYAT

Tərtibçi: Səlahəddin Xəlilov., Heydər Əliyev – 75., Bakı, Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı, 1998. 184 səh.

Məlikov. Ələddin., Əmirov. Eldar., Rəhbər və başçı: fərq nədir? (Tarixi-politoloji nəzər) // Elm və Həyat jurnalı (ISSN:2710-0944), 2020, №4, səh.25-31 (<http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.22196.37763>)

Məlikov. Ələddin., Heydər Əliyevin “azərbaycançılıq fəlsəfəsi”, “Metafizika” jurnalı. 6 (1), səh. 10-32.

Tərtibçi: Quliyev, V., Heydər Əliyev; 1999. s.386